

Zinātnes Vēstnesis

LATVIJAS ZINĀTNIEKU SAVIENĪBAS LAIKRAKSTS

№ II(39) 1992. gada septembris

Cena 1 rublis

LATVIJAS ZINĀTNU AKADĒMIJA

dara atklātībai zināmu, ka līdz 1992. gada 1. jūlijam, saskaņā ar LZA Statūtu 3.2.1., 3.3.1. un 3.3.4. punktu un LZA 10. aprīļa pilnsapulces lēmumu Nr. 1/9, pieteiktas šādas kandidatūras uz Latvijas Zinātnu akadēmijas īsteno locekļu un korespondētālocekļu vakantajām vietām:

LZA ĪSTENIE LOCEKĻI (12 vietas)

Arnolds ALKSNS, Gunārs ANDRUŠAITIS, Jūlijs ANŠELEVIČS, Juris BOJĀRS, Jānis-Ol'gerds ĒRENPREISS, Jānis FREIMANIS, Aleksandrs JEMELJANOVS, Vija KLUŠA, Ilmārs LAZOVSKIS, Aija MELLUMA, Censonis ŠKINKIS, Gundars TETERS, Nikolajs VEDERNIKOVS.

LZA KORESPONDĒTĀLOCEKĻI

FIZIKAS UN TEHNISKO ZINĀTNU NODAĻA

Matemātika — 1 vieta

Andris BUIĶIS, Aivars LORENCS.

Fizika — 3 vietas

Imants BĒRSONS, Andrejs CĒBERS, Māris JANSONS, Jevgenijs JOĻINS, Ol'gerds LIELAUSIS, Eduards ŠČERBININS, Ivars TĀLE, Anatolijs TRUHINS, Ilmārs VĪTOLS.

Mehānika, enerģētika, informātika — 3 vietas

Anatolijs RIBAKOVS, Rolands RIKARDS, Jānis VĪBA, Ansis GRUNDULIS, Andris KRESLIŅŠ, Arnolds MIKELSONS, Aleksandrs PETRENKO.

KĪMIJAS UN BIOLOGIJAS ZINĀTNU NODAĻA

Kīmija — 3 vietas

Ivars KALVIŅŠ, Ēriks KUPČE, Andris STRAKOVS.

Biooloģija — 1 vieta

Imants LIEPA, Henriks ZENKEVIČS.

Mikrobioloģija — 1 vieta

Aleksandrs RAPOORTS, Aija ŽILĒVICA.

Medicīna — 2 vietas

Henriks GRIGALINOVIČS, Andris MERTENS, Artūrs SOČNEVS, Jānis VOLKOLĀKOVIS.

Laiksaimniecība — 1 vieta

Andrejs CĀLITIS, Dainis GĒGERS, Ilma RAMANE.

HUMANITĀRO UN SOCIĀLO ZINĀTNU NODAĻA

Literatūrzinātne un folkloristika — 2 vietas
Kārlis ARĀJS, Viktors IVBULIS, Fjodors FJODOROVIS, Broņislavs TABŪNS.

Filosofija — 1 vieta

Maija KÜLE.

Ekonomika un demogrāfija — 1 vieta

Pārsla EGLĪTE, Inesis FEIFERIS, Ol'gerds KRAS-TINŠ, Baiba RIVŽA, Andris SPROĢIS.

Tiesību zinātnes — 1 vieta

Kalvis TORGĀNS.

Vēsture — 1 vieta

Vilnis PĀVULĀNS, Alberts VARSLAVĀNS, Joels VEINBERGS.

Arhitektūra — 1 vieta

Jānis KRASTIŅŠ.

LZA locekļu vēlēšanām izveidotai ekspertu komisijai atsauksmes par īsteno locekļu un korespondētālocekļu kandidātu zinātnisko darbību var iesniegt LZA Prezidijs sekretariātā Rīgā, Turgeņeva ielā 19, 2. st., 231. istabā, tālrunis 223931.

* * *

Pieteiktas sekojošas LZA goda locekļu un ārzemju locekļu kandidatūras vēlēšanām š. g. rudens pilnsapulces sesijā.

GODA LOCEKĻI:

1. Roberts AKMENTIŅŠ (teoloģija)
2. Uldis BĒRZIŅŠ (literatūra)
3. Arturs BORUKS (laiksaimniecība)
4. Andrejs EGLĪTS (literatūra)
5. Lāzars JAVORKOVSKIS (medicīna)
6. Jānis KLĪDZĒJS (literatūra)
7. Pēteris OZOLIŅŠ (medicīna)
8. Raimonds PAULS (kultūra)
9. Jānis PORIETIS (ekonomika)
10. Indulis RANKA (māksla)
11. Džemma SKULME (māksla)
12. Veronika STRĒLERTE (literatūra)
13. Velta TOMA (literatūra)
14. Ēvalds VALTERS (kultūra).

ĀRZEMJU LOCEKĻI:

1. Norberts ANGERMANIS (vēsture, Vācija)

2. Daina BRIEDIS (mikrobioloģija, ASV)
3. Sigurds GRAVA (arhitektūra, ASV)
4. Benjamiņš JĒGERS (literatūrzinātne, ASV)
5. Uldis GĒRMĀNIS (vēsture, Zviedrija)
6. Heincs ISREITS (kultūrvēsture, Vācija)
7. Vītauts KALNINS (bioloģija, Kanāda)
8. Staņislavs LADUSĀNS (teoloģija, Brazīlija)
9. Jānis ROZENTĀLS (teoloģija, ASV)
10. Alīgirts SABAĻAUSKS (valodniecība, Lietuva)
11. Juris SILENIEKS (literatūrzinātne, ASV)
12. Pēteris SĒRENSENS (geoloģija, Dānija)
13. Vilfrīds ŠLAUS (socioloģija, Vācija)
14. Wolfganga ŠMIDS (filoloģija, Vācija)
15. Fridrihs ŠOLCS (literatūrzinātne, Vācija)
16. Aleksandrs VANAGS (valodniecība, Lietuva)

Līdzam līdz š. g. 10. oktobrim iesniegt LZA Prezidijs, viceprezidentam J. Stradiņam vērtrumus un ierosinājumus par izvirzītajām kandidatūrām, kurus līdzam adresēt: LV 1524 Rīga, Turgeņeva ielā 19, 2. st. 231. ist., tālr. 223931.

Latvijas Zinātnu akadēmijas sēde

NOTIKS 1992. gada 1. oktobrī plkst. 15
Latvijas Zinātnu akadēmijas prezidijs sēžu zālē

(Rīgā, Turgeņeva ielā 19, 2. stāvā).

Tēma: Latvijas energoattīstības konцепcija.
Referents — Dr. h. inž. V. ZĒBERGS.

LZA prezidijs

* * *

1922. gada 2. oktobrī LU Cietvielu fizikas institūta Habilitācijas un promocijas padomes sēdē Ķengaraga ielā 8, 1. auditorijā notiks doktora disertāciju aizstāvēšana un pielīdzināšana fizikā:

pl. 9 Andris ĀZENS (LU CFI),
pl. 11 zinātnisko grādu nostrifikācija,
pl. 13 Aleksejs KUZMINS (LU CFI),
pl. 15 Vladimirs PUČINS (LU).

Ar disertācijām var iepazīties Cietvielu fiziķu institūta bibliotēkā.

A. KRŪMIŅŠ,
CFI direktors

Rīgas Latviešu biedrības zinātnu komiteja — Latviešu nacionālās zinātnu akadēmijas šūpulis

[LK DIBINĀŠANAS 60. GADADIENU ATCEROTIES]

Laikā, kad ap Rīgas Latviešu biedrību (RLB) pacēlušās kīldu un neskaidrību vērpetes, vai rāk kā jebkad jādomā par šās senās un slave nās biedrības tradīcijām un kultūrvēsturisko lomu. Pagājušā gadās beigās un šā gadā sākumā RLB deva sākumu izcilākajām ierosmēm latviešu kultūras dzīvē: nacionālajam teātrim, dziesmu svētkiem, jaunajai ortogrāfijai, etnogrāfijas, folkloras un arheoloģijas izkopšanai, latviešu vēstures un mākslas muzeju veidošanai. Arī latviešu zinātnes šūpulis ir rodams RLB Zinību komisijā, ko 1932. gadā pārveidoja par Zinātnu komiteju (latīniski tā saucās «Academia Scientiarum Latviensis»). Šogad aprīt 60 gadu kopš šīs institūcijas, ko varētu uzskatīt par Latvijas Zinātnu akadēmijas iedīgli, dibināšanas, tāpēc vērts mazliet pakavēties tās pagātnē, jo vairāk tāpēc, ka vēsturiskā pēctecība uzsverta 1992. gada 14. februārī pieņemtajā Latvijas Zinātnu akadēmijas jaunajā Hartā.

Hartas preambulā sacīts: «Latvijas Zinātnu akadēmija ir šādu agrāk Latvijā pastāvējušu zinātnisko biedrību ideju un darbības mantiniece: 1815. g. Jelgavā dibinātā Kurzemes literatūras un mākslas biedrība; Rīgas Latviešu biedrības sastāvā 1869. gadā dibinātā Zinātnes (Zinību) komisija, kas 1932. gadā tika pārveidota par Zinātnu komiteju ar nevalstiskas (pri vātas) zinātnu akadēmijas statusu.»

Neskarot šoreiz Kurzemes literatūras un mākslas biedrību, kura bija vācbaltiešu zinātniskā biedrība un kurā darbojās izcili pasaules mēroga zinātnieki (T. Grothuss, E. Eihvalds, V. Strūve, K. Bērs u. c.), jāuzsver, ka jau gadu pēc RLB dibināšanas tās paspārnē tika izveidota Zinības komisija ar redaktoru Bernhardu Dīriķi priekšgalā. Tā bija pirmā latviešu zinātniskā organizācija. Tiesa, tāstu rosni komisija izvērsa no 1875. gada, kad «īsto biedru» (īsteno locekļu) vidū bija Ādolfs Alunāns, Jānis Baumānis, Ernests Dinsbergs, Juris Māteris, Andrejs Pumpurs, Auseklis, Krišjānis Valdemārs, Jānis Cimze, bet «ziņojošo biedru» skaitā — Krišjānis Barons, Fridrihs Grosvalds, Matīss Kaudzīte, Jānis Sproģis, Fricis Brīvzemnieks u. c.

Zinību komisijas noplīns latviešu folkloras un etnogrāfijas materiālu vākšanā, latviešu valodas un rakstniecības pētīšanā, vietvārdu apzīmēšanā, latviskas terminoloģijas un ortogrāfijas izveidošanā, «Derīgu grāmatu nodalas» ap rūpēšanā, nav pārvērtējams. Tiesa, RLB Zinību komisija nebija profesionālu zinātnieku, bet amatierzinātnieku organizācija, un tas arī saprotams, jo latviskas augstskolas vai pētniecisku iestāžu foreiz vēl nebija. Taču no šās komisijas darbības izaugusi tagadējā latviešu ortogrāfija uz latīniskā raksta (antīkas) bāzes, Mīlenbahā-Endzelīna latviešu valodas vārdnīca, latviešu dailliteratūras izvērtējums tradicionālajās Vasaras sapulcēs, impulsi un atbalsts folkloras vākšanai (F. Brīvzemnieka, K. Barona, A. Lerha-Puškaiša, P. Šmita darbībā), M. Siliņa etnogrāfiskās kolekcijas u. tml.

Būtībā jau pati šī komisija apzīmējama par nacionālās zinātnu akadēmijas iedīgli, kaut arī reāli domāt par Latvijas Zinātnu akadēmijas dibināšanu varēja vienīgi pēc neatkarības izcīnīšanas.

(Turpinājums 2. lpp.)

Rīgas Latviešu biedrības zinātņu komiteja — Latviešu nacionālās zinātņu akadēmijas šūpulis

(Turpinājums no 1. lpp.)

Diemžēl Latvijas Republikā savas zinātņu akadēmijas dibināšana netika līdz galam īstenoša, kaut arī šo ideju presē aktīvi apsprieda jau pirmajos Latvijas neatkarības gados un veica daudz priekšdarbu ZA organizēšanai. Vēlāk ZA ideju arī Saeimā dedzīgi aizstāvēja izcilais tautsaimnieks prof. Kārlis Balodis un filozofs prof. Pēteris Zālīte. Līdz 1921. gadam Izglītības ministrijas pakļautībā pastāvēja Zinātņu komisija (prof. J. Endzelīns, prof. K. Balodis, prof. R. Krimbergs u. c.). Vēlāk ZA ideju atbalstīja foreizējais izglītības ministrs Rainis (1927. g.), taču nelabvēlīgie saimnieciskie apstākļi un nepieciešamība vispirms nostiprināt Latvijas Universitāti aizkavēja ZA nodibināšanu. Tāpēc pēc pazīstamā valodnieka, folklorista un orientārista Pētera Šmita ierosmes, Rīgas Latviešu biedrības paspārnē tika izveidota nevalstiska zinātņu akadēmija, jau pieminēto Zinātņu komisiju reorganizējot par Zinātņu komiteju. Zinātņu komitejas svinīgajā atklāšanas sēdē 1932. g. 23. maijā kā goda viesi piedalījās Valsts prezidents A. Kviesis, ārlietu ministrs K. Zariņš, izglītības ministrs A. Ķeniņš, gandrīz viss diplomātiskais korpus.

LZA Fundamentālās bibliotēkas (tag. Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas) Rokrakstu un reto izdevumu nodajā saglabājušies RLB Zinātņu komisijas reorganizācijas noteikumi, kas ir jaundibinātās Zinātņu Komitejas statūti. To pirms paragrāfs nosaka, ka Zinātņu komitejas uzdevums ir krāt, sistematizēt un pētīt materiālus par Latvijas dabu un latviešu valodu, vēsturi un kultūru. Tālāk norādīts, ka «Zinātņu komiteja sastāv no goda biedriem, 30 kārtējiem biedriem un 60 biedriem — korespondentiem. Par kārtējiem biedriem var būt tikai RLB biedri, bet par goda biedriem un biedriem korespondentiem var būt arī nebiedri, izņemot ārzemniekus. Par kārtējiem biedriem var tikt ievēlēti Latvijas augstskolas profesori un vecākie docenti, personas ar augstāko zinātnisko grādu (doktora vai magistra grāda) un vispār ievērojami zinātnieki, rakstnieki un mākslinieki. Par kārtējiem biedriem var būt speciālisti šādās disciplīnās: 1) vēsturē 2 personas, 2) baltu filoloģijā 2 personas; 3) literatūras vēsturē 2 personas; 4) arheoloģijā 2 personas; 5) mākslas vēsturē un estētikā 2 personas; 6) filozofijas un pedagoģijas vēsturē 2 personas; 7) etnogrāfijā 2 personas; 8) zoologijā un antropoloģijā 2 personas; 9) botānikā 2 personas; 10) ģeoloģijā un ģeogrāfijā 2 personas; 11) mineraloģijā un ķīmijā 2 personas; 12) tautsaimniecībā 2 personas; 13) tiesību vēsturē 2 personas; 14) rakstniecībā 2 personas un 15) mākslās 2 personas. Kārtējie biedri ievēlē no sava vidus Zinātņu komisijas priekšnieku, divus viņa vietniekus un divus sekretārus uz vienu gadu, kas veido Zinātņu komisijas prezidiu. Mantzini un bibliotekāru var ievēlēt arī no biedriem korespondentiem, ja tie ir RLB biedri, viņus ievēlē komiteja, bet apstiprina RLB valde. Prezidijs izstrādā Zinātņu komitejas darbības plānu: atklātu priekšnesumu rīkošanu, rakstu izdošanu, zinātnisku ekskursiju organizēšanu utt., Zinātņu komitejas priekšnieks vai viņa vietnieks vada zinātniskās un administratīvās sēdes. Zinātņu komitejas sēdes notiek ne mazāk kā 6 reizes gadā. Zinātņu komitejas zinātniskās sēdes ir publiskas un tās kārtējie biedri nolasa refer-

rātus, kuru saturs atbilst Zinātņu komitejas prezidijs izstrādātam plānam. Administratīvās sēdes ir slēgtas un tās notiek vēlēšanas un tiek pārrunāti Zinātņu komitejas saimniecības un administrācijas jautājumi. Balsstiesības zinātniskajās sēdēs bauda kārtējie biedri un goda biedri, ja pēdējie ir RLB biedri, bet balsstiesību administratīvās sēdēs bauda tikai kārtējie biedri.»

RLB Zinātņu komitejas organizatoru vidū bez tās pirmā priekšnieka — pazīstamā valodnieka, folklorista un orientālista Pētera Šmita bija izcilais valodnieks Jānis Endzelīns, vēsturnieks Augusts Tentelis un veterinarsts Ludvigs Kundziņš (kā vecākais latviešu dabaszinātnieks). Pirmie ZK goda biedri bija RLB priekšnieks advokāts A. Krastkalns, J. Endzelīns, P. Šmits, M. Bīmanis (LU rektors), Jāzeps Vītols (Konservatorijas rektors), Vilhelms Purvītis (Mākslas akadēmijas rektors), vēlāk arī prāvests Kārlis Kundziņš un jau pieminētais Ludvigs Kundziņš. Par kārtējiem biedriem tika ievēlēti vēsturnieki A. Tentelis un L. Adamovičs, filologi J. Plāķis un E. Blese, literatūrvēsturnieki L. Bērziņš un A. Speke, arheologs F. Balodis, filozofi J. Kauliņš un T. Celms, efnogrāfs K. Straubergs, dabaszinātnieki N. Malta un P. Nomals, medikis J. Alksnis, ģeogrāfijas un hidroloģijas pārstāvji R. Putniņš, Alfrēds Vītols, Z. Slaučītājs, ķīmiķi E. Zariņš un J. Auškāps, tiesībnieki A. Švābe un A. Būmanis (viens no Latvijas Civillikuma autoriem), arhitekts P. Kundziņš, rakstnieks E. Virza. Nav pilnīga skaidrība par pēdējām, 1940. gada vēlēšanām — iespējams, ka Zinātņu komitejas īsteno locekļu skaitā ievēlēti arī antropologs J. Prīmanis, filologs P. Jurevičs, rakstnieks K. Skalbe, arhitekts E. Laube. Kā redzams, RLB ZK biedru vidū bija daudzi visai izcilī latviešu zinātnieki, lielākoties Latvijas Universitātes profesori. Par RLB ZK kārtējo biedru tika ievēlēts arī redaktors Ārons Maļiss, taču viņš no šā goda atteicās. Bet tas ir īpašs temats.

ZK korespondētājbiedru skaitā bija 8 redzami ārzemju zinātnieki (arī somi — K. Krona un J. Mikola, francūzis O. Ozērs) un 5 Latvijas pārstāvji (arī pazīstamais grāmatnieks Jānis Misinīš). Komitejas priekšnieks bija P. Šmits (1932—38), bet pēc viņa nāves — J. Endzelīns (1938—40).

Ko paguva izdarīt Zinātņu komiteja savos 8 pastāvēšanas gados? Ik gadus tā caurmērā noturēja 7 zinātniskas sēdes, izdeva savu rakstu krājumu kā bijušās RLB Zinātņu komitejas rakstu krājumu turpinājumus (1933.—40. g., pavisam 5 laidiens), kuros tika nodrukāts viens otrs vērlīgs darbs, piem., P. Nomala «Kurzemes purvu apskats», J. Ālkšņa «Dzīvība, dvēsele, māte tautu, sevišķi baltu, tautu ticējumos no bioloģiskā viedokļa», A. Švābes «Kuršu ķoniņu un novadnieku tiesiskais stāvoklis», daudzi L. Bērziņa, L. Adamoviča, J. Plāķa un K. Strauberga raksti (piem., L. Adamoviča apcerējums par pūķi latviešu folklorā un senlatviešu mitoloģijā).

Gandrīz visi RLB ZK locekļi bija Latvijas Universitātes mācībspēki, kas vakaros pulcējās RLB namā, turpat kaimiņos, lai klausītos kolrūgu referātus un diskutētu. Tomēr ZK popularitāte sabiedrībā nebija īpaši liela. Pirmkārt, tā tomēr nebija valsts sankcionēta zinātņu akadēmija un tās locekļu bāze bija pašaura. Kad arī biedru vidū, kā jau sacīts, bija patiesām labi

latviešu zinātnieki, tomēr ne mazāk izcilu cilvēku palika ārpus tās ietvariem, nebija vai tikpat kā nebija pārstāvētas eksaktās, dabas, lauk-saimniecības zinātnes, medicīna un tehniskās disciplīnas. ZK bija mononacionāla, un daudzie izcilie cīttautieši no Latvijas zinātniekiem nebija tās biedru vidū. Turklat Pēteris Šmits mūža nogalē slimojas un savai iecerei nevarēja veltīt tik daudz laika, cik vēlētos. Tāpēc arī komitejas darbs dažu gadu nikujoja.

Daži sākotnēji aktīvi biedri — dibinātāji (piem., F. Balodis, A. Tentelis), varbūt konjunktūras apsvērumu dēļ, vairs neņēma aktīvu līdzdalību komitejā, citi gan turpināja darboties (kā aktīvākie minami L. Adamovičs, J. Plāķis, L. Bērziņš, A. Vītols). Zinātņu komiteja mēģināja darboties kā Rietumu tipa personāla elītru zinātnieku korporācija, kaut arī stabillas tradīcijas šajā ziņā nespēja (vai nepaguva) iedibināt. Pēc L. Ausēja vērtējuma, tā bija Latvijas Zinātņu akadēmijas «priekšpakāpe».

ZK rostīgākie darba gadi bija no 1932. g. līdz 1934. g. Pēc Ulmaņa apvērsuma ZK reprezentatīvās funkcijas zināmā mērā tika kļūsinātas, jo RLB tradicionāli turējās atstātus no Ulmanim tuvām aprindām. Prezidents K. Ulmanis šo sabiedrisko zinātņu akadēmiju arī nelegalizēja kā valsts zinātņu akadēmiju. Viņam bija sava koncepcija, kā veidot valsts zinātņu akadēmiju: dibinot Latvijas vēstures institūtu un iecerot citus institūtus, Ulmanis 1935. gadā deklarēja nodomu veidot uz to bāzes nākamo Latvijas Zinātņu akadēmiju. Tāpēc arī ZK stātuss pēdējos Latvijas neatkarības gados zināmā mērā bija divdomīgs, kaut arī pēc K. Ulmaņa ievēlēšanas par RLB goda biedru un A. Krastkalna nāves Zinātņu komitejai radās reālas izredzes pakāpeniski integrēties valsts struktūrās un kļūt par pamatu Latvijas Republikas Zinātņu akadēmijai.

Taču Latvijas nacionālās zinātņu akadēmijas tapšanas evolusionāro procesu pārtrauca 1940. gads. Likvidēja Rīgas Latviešu biedrību, tika pārtaukta arī tās ZK darbība. 1946. gada februārī, dibinoties Latvijas PSR Zinātņu akadēmijai, par tās pirmajiem īstienajiem locekļiem kļuva abi Latvijā palikušie RLB ZK biedri — J. Endzelīns un P. Nomals. Visi pārējie bija vai nu starplaikā miruši, vai deportēti 1941. gadā, vai arī devušies trimdā. Šis apstāklis vien jau iežīmē zināmu, kaut ilgu laiku noklusētu pēctecību.

Latvijas Zinātņu akadēmija visus šos gadus būtībā ir turpinājusi (kaut ierobežoti un dažbrīd pat deformētā veidā) un turpina P. Šmita, J. Endzelīna un viņu kolēgu ieceres, ilgus gados gan oficiāli neatzīstot, pat noklusējot vēsturisko saistību. Tikai 1991. g. 14. novembrī LZA prezidijs sēdē pirmoreiz pieņemts lēmums par sadarbību ar Rīgas Latviešu biedrību, iecerot kopējus pasākumus latviešu kultūras pētniecībā un popularizēšanā, iedibinot kopējas balvas (par darbiem folkloristikā un valodniecībā) un paredzot noturēt kopējas sēdes. Diemžēl šie priekšlikumi pagaidām vēl palikuši ieceres līmenī. Taču šā gada novembrī LZA gada Pilnsapulces sesijā domāts izcelt un izvērtēt vēsturisko pēctecību, ZK devumu Latvijas zinātnei un tās mantojumu, kas nav apsūbējis aizvadītajos 50 gados un pelna arī mūsdienu paaudzes ievēribu.

JĀNIS STRADINŠ,
LZA viceprezidents

Zinātņu akadēmijas prezidijā

LZA prezidijs 10. septembra sēdē apsprieda jautājumu par akadēmijas darbību un zinātnes stāvokli. (Ieskats par šīs problēmas aspektiem sniegti rakstā «Akadēmiķi vērtē»).

Sēdē vēl runāja par LZA padomēm, asociācijām, konstruktori birojiem, štākiem, prezidijs locekļu pienākumu sadali. Tika pieņemti vairāki lēmumi.

Nolemts saglabāt Latvijas zinātņu un tehnikas vēstures asociāciju, Bibliotēku un izdevējdarbības padomi, kā arī «LZA Vēst» redakcijas padomi. To finansēšana jāparedz LZA izdevumu tāmējā.

Atbilstoši LZA hartai prezidijs vadībā jādarbojas tikai tāmējā padomēm un biedrībām, kas risina visas akadēmijas kopīgos uzdevumus. Ja kāda no komisijām vai padomēm uzskata par vajadzīgu turpināt darbību kā LZA institūciju, tad līdz 15. novembrim jāiesniez prezidijs priekšlikumi LZA prezidijam.

Prezidijs atzina par nepieciešamu izveidot LZA juriskonsulta štata vietu un afjaunoja grāmatveža revidenta amatu.

Augusta Kirhenšteina prēmija (10 000 rubļu) par labāko darbu bioloģijā tika piešķirta Latvijas Lauksaimniecības universitātes katedras vadītāji, veterinaro zinātņu doktorei profesorei Annai Nīcmanei par ciklu «Dzīvnieku infekcijas slimību profilakse un apkarošanna».

Prezidijs akceptēja zinātniski tehnisko izstrādānu biroja «Koksnē» direktora A. Kuļkevica atbrīvošanu no darba pēc paša vēlēšanās.

Vēl prezidijs izvērtēja informāciju par Neorganisko materiālu speciālā konstruktori biroja iespējamo nodošanu nomā slēgtai akciju sabiedrībai — biroja kolektīvam.

V. VIĻUMSONE

Akadēmīki vērte

Zinātņu akadēmijā un Latvijas zinātnē turpinās pārkārtojumi. Taču šis process diemžēl norit pārliko gausi, bez vajadzīgās mērķtiecības. Ko darīt, lai stāvokli normalizētu, — par to sprieda ZA prezidijā. Sniedzam pārrunu saīsinātu atreferējumu.

J. LIELPĒTERIS:

Akadēmīja izveidojies visai sarežģīti stāvoklis. Jaunie statūti un harta pagaidām nav ieguvuši juridisku spēku. (Augstākajā Padomē harta joprojām nav apstiprināta. Nav pieņemts arī likums par zinātni, kura projekts ir ZA definīcija.) Mēs gan cenzamies strādāt pēc jaunajiem statūtiem, bet nedrīkstam ignorēt arī vēcos.

Agrāk akadēmijai bija ministrijas pilnvaras. Nav skaidrs, vai šādas pilnvaras vēl arvien drīkst izmantot. Tam neviens nedod juridisku apstiprinājumu.

Dvi ZA institūti reģistrējušes kā bezpečības organizācijas. Pārējēji institūtiem pašiem jāizlej vai ir vērts sekot šim pieņēmam.

ZA institūtu un Latvijas zinātnes pastāvēšanu acīmredzot noteiks ne jau forma, bet saturs: kādām tēmām zinātniekim pievērtīties, kādus rezultātus sasniegts. Noteikti jāizvēlē praktiskas tēmas, kuru liešterību var pamato. Tas garantēs līdzekļu ieguvi, noslēdzot līgumus ar interesētajām organizācijām. Un līdzekļi ir nepieciešami, jo materiāli tehniskā apgāde praktiski vairs nedarbojas. Pētnieciskais darbs pagādā norit uz institūtū saglabājušās veco izejmateriālu bāzes.

Ja inceres pēc agrākās pētījumu tēmas netiks pārskaitītas, tad nonāksim strupceļā, apsīks finansējums. Ir jāaiztrod iespējas, kā piesaistīt līdzekļus āpus budžeta. Jāiedarbina atiecīgi mehānismi. Tas viss saistīts ar zinātnes izdzīvošanu.

AKADĒMIKIS A. SILINŠ:

Mums jābūt gataviem operatīvi reāgēt, atsaukties uz dažādām izmaiņām, protams, likt lie-

tā savu intelektuālo spēku, lai Latvijai palīdzētu nostabilizēties. Kaut arī sakarā ar politisko situāciju zinātnieku rekomendācijas nav viegli realizēt, taču nedrīkst atmetēt ar roku.

Zinātniekiem pašlaik nevajadzētu pārlieki cerēt uz parlamentu un valdības atbalstu. Jāsaprot, ka pirmās kārtām ir jānovērš enerģētikas krīze, budžeta deficitis, jāatrisina citi ekonomikas samezglojumi. Akadēmijai jāaiztrod iespēja kļūt finansiāli neatkarīgi un patsīvīgi.

Iepriecina, ka zinātniekim sāk iesaistīties Eiropas kopienas projektos. Tā ir iespēja iegūt līdzekļus āpus budžeta. Veiksmes gadījumā šī summa var izrādīties visai prāva.

Stabilizējoties politiskajai situācijai, zinātniekim pavērsies iespēja sadarboties ar starptautiskajām firmām. Jo bez zinātnes līdzdalības nevar izgatavot precēs, kas atbilstu pasaules līmenim.

Joprojām atskan aicinājumi prasīt no valdības vairāk līdzekļu zinātnes finansēšanai. Bet vai laužamies īstajās durvis? Valsts budžeta ienākumi taču katastrofāli samazinās. Un valdība ne spēj iedot prasīto.

Papildus līdzekļi jāiegūst, slēdot līgumus ar Eiropas un vienas pasaules valstīm. Zinātniekim jāapliecina, ka esam spējīgi strādāt pasaules līmeni. Tad saņemsim arī atiecīgu afalgojumu.

Laiks pārtraukt norādījumu gaidīšanu no augšas. Pašiem viss jāizlej, pašiem viss jāizdara.

AKADĒMIKIS J. EKMANIS:

Akadēmija sastāv it kā no divām daļām — personālās akadēmijas un ZA iesākā asociācijas. Ja par pirmo daļu viss miglātis, ZA iesākā asociācijas statuss nav līdz galam izspriests. Pirms tiks pieņemts likums par zinātni, ir jāsagatavojas darbam jaunajos apstākļos, jāapkopo jau uzkrātā piederē.

Akadēmijai pagādām vēl nav zinātnisko kadru veidošanas strateģijas, nav vienotas doktorantū-

ras sistēmas. Ja neko nedarīsim, 16 ZA padomes sāks izdot 16 dažādus diplomas. Starp citu arī RTU ir 16 padomes, taču diploms ir vienots.

AKADĒMIKIS I. BILINSKIS:

Akadēmijā ir bēdīgs stāvoklis. Vismaz dažēji pie tā esam vajonami paši. Neesam nodrošinājuši akadēmijai pienācīgu republikā.

Ikiens ZA institūts, ja tik būs vēlēšanās, var izstrādāt Latvijas ekonomikai noderīgus priekšlikumus un palīdzēt tos realizēt. Piemēram, enerģētiki jau ierosinājuši ieviest republikā elektroenerģijas uzskaitē daudzstarifu sistēmu, kas jaunu leekonomēt miljardu kilovatstundu elektroenerģijas. Taču pagādām nav atiecīga valdības lēmuma. Šajā procesā varētu iesaistīties akadēmija. Panākot zinātnisko projektu realizāciju, akadēmija levērojami paaugstinātu savu prestižu.

AKADĒMIKIS M. BEKERS:

Mikrobioloģijas institūts ofrajā pusgadā par elektroenerģiju, telpu uzturēšanu un tā būspieši samaksā 80% no budžeta atvēlēto līdzekļu. Praktiski draud bankrots. Šī situācija ir jāizskaidro gan parlamentā, gan valdībā.

Ierosinu Mikrobioloģijas institūtā otrajā pusgadā apturēt grantu izpildi, bet līdzekļus nodot institūtam.

Sodien mums nav cīta ceļa — ir jākeras pie mērķprogrammām. Tas palīdzēs arī valstij atrisināt svarīgus uzdevumus, piemēram, enerģētikā un citur.

AKADĒMIKIS V. HAUSMANIS:

Humanitārājās zinātnēs stāvoklis ir kritisks. Pelnu šī nozare nedod. Un līgumdarbus ar mums arī neviens neslēdz.

Grūtības rada publicēšanās. Sava darba rezultātus vairs nevaram parādīt tautai. Nevaram apliecināt savu liešterību.

Kas pētīs funtas vēsturi un šodienu, kas apzinās latviskos procesus? Ja to visu pārtrauks, tad pārīst eksistēt arī Latvijas valsts.

FILOSOFIJAS UN SOCIOLOGIJAS INSTITŪTA DIREKTORE M. KULE:

Mēs savā institūtā esam noorganizējuši mācības. Par sa-

maksu. Tas ir prestiža un līdzekļu jautājums. Šādi rīkojies iesakam arī citos humanitārajos institūtos.

Iesaistīties arī līgumdarbu izpildē. Līgumi noslēgti ar Izglītības ministriju, Nacionālo liefu departamentu u.c.

Jāizmanto iespējas piedalīties starptautiskajos konkursos. Mūsu institūtam jau izdevies pāris reizes iekļūt uzvarētāju skaitā un iegūt papildus līdzekļus.

Tie ir daži varianti izdzīvošanai.

MIKROBIOLOGIJAS INSTITŪTA DIREKTORS U. BANDERS:

Institūts var izdzīvot tikai pie nosacījuma, ka izmantojam tikai vienu korpusu. Taču tad apstāsies arī grantu izpilde.

Institūts vai jāreorganizē vai jālikvidē. Citu iespēju nav.

AKADĒMIKIS M. LIDAKA:

Zinātnei ir jāstrādā Latvijas labā neatkarīgi no tā, kā atīstīties valsts ekonomika. Valdībai mēs iesniegsmi konkrētus priekšlikumus kā apkarot lopu infekciju saslimšību un leikozi.

Ir sagatavoti arī priekšlikumi par mežu bagātības racionālu izmantošanu. Kopā ar Rūpniecības un enerģētikas ministriju esam iecerējuši izveidot kīmiskās rūpniecības atīstības programmu.

AKADĒMIKIS J. ZĀKIS:

Mums visiem vajadzētu būt vienoliem. Cītādi mūs «nokniebs» pa vienam. Bet pagādām daudzus maz interesētās, par ko runā ZA prezidijā, jo viņi strādātās pāstāvīgi.

Par haosu. Tā ir izdevīga situācija. Pats Dievs taču strādāja haosā un radīja Pasauli. Domāju, ka arī mums pašlaik dota dota pilnīga brīvība. Kamēr likums par zinātni nav pieņemts, varam darīt ko gribam. (Likums vēlāk mūs iespiedīs savos rāmjos.) Haosa apstākļos var izdarīt visu, kas vajadzīgs. Jāpārēda tikai, ka esam spējīgi strādāt arī tad, kad valdībai nav laika par mums rūpēties.

Tagad, kad viss ir atkarīgs tikai no pašiem, dzīvot ir grūtāk. (Mūs taču vairs nevada «mīlotā» partija.) Vajadzīgs cits darbastils. Ir jāzūsta efektīvas darba sviras. Piemēram, jāiemācās

izmantot īpašuma attiecības.

Grantu sistēmas ievlešana ir svētīgākais darbs, kas paveikts zinātnes organizācijā. Atlikušās no šīs sistēmas būtu liels neprāts. Bet institūtu finansiālās problēmas tā ir šo iestāžu lekšēja liefa, kas ZA prezidijam nav jārisina.

V. HELMS

◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇

LATVIJAS ZINĀTNES PADOMĒ

Nolemts piešķirt tiesības Daugavpils pedagoģiskajam institūtam izveidot padomi ar promocijas tiesībām filoloģijas nozares valodniecības un literatūrzinātnes apakšnozarēs.

LZS rindās

Zinātnieku savienība papildinājusies ar puso desmit jaunbiedriem. Tagad LZS rindā ieiklāvies Kanādas tehnisko zinātnu pārstāvis Uldis Lūsis, ASV biologs Jānis Gablins, matemātikis Aivars Celmiņš, kīmiki Andrejs Baidiņš un Edvīns Vedējs. No pašmāju zinātniekem savienībā uzzemēti laukaimniecības speciālisti Raimonds Baltakmens, Ziedonis Grīslis, Jāzeps Sprūzs un Skaidra Zaharčenko, kā arī arhitekts Jānis Zilgalvis, filoloģe Ieva Zuicena un Anna Staiceka, bioloģe Ingrīda Jansone-Henkūzene, biofēhnoloģe Silvija Straškaukska, tehnisko zinātņu pārstāvis Armands Pundurs.

Precīzējums

Rakstā «Gatavojam zāļu formas», kas bija ievietots iepriekšējā laikraksta numurā, ir ieviesusies kļūda. Ceturtais slejā otrā rindkopā jālasa tā: «1991. gadā izgatavotā apmēram divi miljardi tablešu, apmēram 70 miljoni ampulu.»

Jaundibinātās bankas statūtos paredzēta veša rinda operāciju ar ārvalstu valūtu:

* atvērt kontus un klientu uzdevumā veikt citas operācijas;

* veikt kases operācijas;

* dibināt korespondentattiecības ar ārzemju bankām;

* veikt preču eksporta un importa norēķina operācijas;

* pirkst un pārdot valūtu Latvijas Republikas teritorijā;

* piesaistīt līdzekļus un veikt kreditoperācijas Latvijas Republikā un ārzemēs.

Uzskaitījums vēl nav noslēgts. Ka Latvijā tūkstošos un miljonos apgrozās sveša nauda, ka no tādas peļnas kāres maz labuma Latvijas valstij un tautai, ir skaidrs bez īpašiem eksperītu slēdzieniem. «Vajadzīga komercbanka, kas atbalstītu tieši latviešu uzņēmēju darbību,» šovasar 3×3 nometne «Abrenē» (Francija) saņīja Augstākās Padomes deputāte Valentīna Zeile. Tagad tas ir noticis. Tagad katram likumdevējam un finansiāli varošam Latvijas pilsonim ir iespēja no plāpāšanas par «nacionālajām interesēm» pāriet pie konkrēta atbalsta «Māmuļā» dzimušajam mazulim.

Jaunās bankas demokrātiskais profils pilnībā redzams jau tās dibinātāju sastāvā. Zinātnieki un amatnieki, augstskolu pasniedzēji un radošo profesiju pārstāvji nav cilvēki, kuri patlaban var svaidīties ar milzu naudas summām. Vienīgi deviņiētās valdes locekļi vēl tika rezervētas 90 akcijas par 450 tūkstošiem rubļu. Lielākā akciju turētāju (nepilni 300) — PLUS, apmēram trīsreiz mazāk — trimdas latviešu rokās. Te piezīmējams, ka, piemēram, Latvijas Tirdzniecības bankā viena akcija maksā desmit reizes vairāk — 50 tūkstošus rubļu.

Latvijas Tautas banka savu darbību sāk kā latviešu uzņēmēju un zinātnes darbinieku, zemnieku un mākslinieku, kā daudzu Latvijas Tautas frontes dibinātāju cerību banka.

VOLDEMĀRS HERMANIS

CERĪBU BANKA

GANDRĪZ NAKTS REPORTĀŽA

Jau saule cēlās pār Rīgas namu jumtiem, jau pirmie «Māmuļas» apmeklētāji vēra tās durvis policistu ielokā, kad tās Zelta zālē šampanieša glāzes pacēla cauru nakti sēdējušie Latvijas Tautas bankas dibinātāji. Vēl atlika sagaidīt bankas padomes, valdes un revīzijas komisijas vēlēšanu rezultātus. Vēl kuluāros tika pārrānāts un spriest par ilgās sēdēšanas iemesliem — tehniskas klūmes vai sāncenšu slēpta pretdarbi!

Taču pašs galvenais bija noticis. Jaunās bankas dzimšanas diena — 5. septembris — ierakstāma ne tikai šaura loka finansu hronikā. Gandrīz trīssimt LTB dibinātāju sarakstā lasāmi visas Latvijas novadu uzņēmēju, zemnieku, zinātnieku, mākslinieku, draudžu pārstāvju vārdi. Bez lieka patosa un pārspīlējuma var sacīt, ka nakts noskaņa sapulces laikā zālē un arī agrīnās rīta stundās daudziem atsaucha atmiņā Tautas frontes dibināšanas kongresu. Kopš tām rudens dienām jau aizritējuši gandrīz četri gadi. Dziesmotā revolūcija sāk atgādināt caurdurtu balonu, neatkarībai vajadzīgi spēcīgāki spārni un segums.

Tieši tur arī daudzi saskata Tautas bankas galveno ideju un darbības jēgu.

Kad apspreida padomes un valdes locekļu kandidātus, priekšroka

DZĪVES CELOS

SKICE

Istu mieru var iemantot tikai laukos. Nevis vienaldzību, bet dvēseles līdzsvaru. To mieru, kas cilvēku padara stipru.

Tas ir liels noslēpums, kura atklāšanai vajadzīgi gadi. Mieru ieguvušais cilvēks kļūst vienkāršaks un patiesāks. Šis cilvēks iet, parunājas ar pretimnācēju, nesteidzīgi nolūkojas bērnu rotājās. Nē, tūla viņš nav. Tevi pārsteidz, kaitina un reizēm interesē, kā tas iespējams, ka viņš padara vairāk par tevi. Tu esi steidzies, skrējis, darījis, lējis sviedrus, neesi pievērsis uzmanību ne garāmgājējiem, ne bērneļu pulkam. Tu esi bijis tik joti aizņemts. Bet viņš — bez steigas, lielā mērā paveicis vairāk par tevi un pašlaik, lūk, stāda jaunu ābeli. Stāda mierīgi, nesteidzoties un pamatīgi.

... Manas paaudzes bērnību satricināja kolktivizācija. Apzīmējums «kolhozs» mūsu prātos bija līdzvērtīgs ellei. Mēs nespējām izskaidrot daudzas pēkšņi radušās ačgārības. Kāpēc, piemēram, tīrumiem jālauj aizaugt ar krūmiem un pļavas jāpārvērš cīnainos staignājos? Kāpēc lopīni pa ziemu tā jāmirdina badā, ka pavasaros tos tikai ar striķiem var uzsliet kājās?

Mēs sāpīgi pārdzīvojām savu vecāku — kolhoznieku — likteni: nesenos saimniekus varmācīgi piespieda kļūt par robotizētiem kalpiem.

Skolā mums stāstīja, ka vajag izvēlēties grūtāko, norūdīties, kļūt spēcīgiem, lai dzīves vējš netrenkātu šurpu turpu kā kamolzāli. Mācīja, ka jāatrod savi īpaši vārdi, pārdzīvoti, uz savas ādas izbaudīti vārdi arī par tiem amatiem, par kuriem reizēm saviebjamies. Vairākums no mums šīs pamācības laida gar ausīm. Arī večāki ieteica nevergot kolhozā, bet pameklēt siltāku vietu pilsētā.

Tomēr mūsu vidū atradās arī pa tādam, kurus nebaidīja elle. Grūtībās viņus drīzāk saistīja, pievilka. Viens no tādiem drosmīgajiem bija mācību teicamnieks Jāzeps Višnevskis. Draugu brīdinājumos un pārmetumos viņš neieklausījās. Sak, vai tad visiem jābūt vienādiem. It kā sausais aprēķins būtu vienīgais nekļūdīgais ceļvedis!

Par savu «nometinājuma vietu» Jāzeps iz-

raudzījās «Valdgali». Šī saimniecība bija «nosēdusies uz grunts». Tās tīrumos nezāju bija vairāk nekā kultūraugu, lopi nikujoja, ēkas bruķa kopā, ceļi kļuva neizbraucami. Sovhoza strādnieki vairāk rušinājās pa piemājas dārzīniem nekā strādāja kopus tīrumā.

«Valdgalē», šķiet, valdīja nolemības gars. Strādnieki kļuva apātiski. Arī speciālistus pievārēja inertums, nevēlēšanās izrauties no posta.

Šī smacīgā gaisotne draudēja noremdināt arī Jāzepu. Taču viņš nepālavās. Sparīgi sāka ar grāmatvedības bilances analīzi, ar plusu un mīnus meklējumiem izejai no strupceļa. Strīdējās, pierādīja, pārliecīnāja.

Iestāvējies dīķis neparko negribēja savīnīties. Pārlieku daudz bija vienaldzīgo, kūtro, ciņu ar nicīgi sašķiebtu smīnu. Tomēr Jāzeps ar neatlaideibū un pacietību paveica savu. Tās pamazām sadrupināja vienaldzību tāpat kā ūdens pilieni saēd akmeni. Apātiskie beidzot neiztrēja:

— Ja esi tik gudrs, tad ej pats un dari!

— Un izdarīšu arī, — Jāzeps spīvi pieņema izaicinājumu.

Nemiera cēlājam drīz tika būvdarbu vadītāja amats. Nu atlīka tikai pierādīt, ka nekā neiespējama nav.

Celtnieka darbam Jāzeps nodevās pilnīgi. Nevar saņemt, nedodot pretī. Tas ir likums. Ja gribi ko ievērojamu sasniegt, padarīt — nerēķini savu laiku. To laiku, kuru tu būtu varējis veltīt ģimenei, grāmatām, atpūtai.

Ilgus gadus darbdienu rīti Jāzepam sākās vienādi — ar smagajām rūpēm par būvbrigādi, būvmaieriāliem, tehniku. Katrs celtnis, katrs kilogramms cementa un sauja naglu bija kaut kur jāsameklē, jānopērk, jāatlēd. Komercsakari sniedzās līdz pat Urāliem un Melnajai jūrai.

Šķita, ka milzīgajai darba spriedzei nebūs gala. Reizēm radās tādi samezglojumi, ka iezagās prātā doma mest plinti krūmos. Labi, ka darba sūrme mijās ar spāru svētku gašo prieku. Un šādu laimīgu brīžu bija daudz. Jaunas mājas, darbnīcas, kaltes, ūdenstorni, kūtis, šķīni, noliktavas... Pavisam vairāk nekā pussimts dažādu būvju. Un kur tad vēl būvbrigādes iekārtotie plašie zivju dīķi un uzbūvētie ceļi — saimniecības dzīvības artērijas. Tas viss daudzu miljonu rubļu vērtībā. Jāzepa vadītie vīri

paveica vairāk nekā rajona starpkolhozu celtniecības organizāciju.

... Kad strazdi sāk tupēt uz elektrības vadīm, lēnām lejup laizas koku lapas, bet vaka agri uzkrīt tumsa un upē ūdens pēc lietavām kļūst duļķains, tad iesmeldzas plecs. Arī būvēšanas drudzis rudenīs pierimst. Bet Jāzeps domā jau par nākamo pavasari. Dzimst jaunas ieceres.

Vēl līdz pensijas laikam (nepilni trīs gadi atlikuši!) jāpaspēj uzcelt maizes un baranku ceptuve, gaļas kūpinātava, konservu cehs, saldētava. Laiks prasa steidzīgi pārkārtoties: lauk-saimniecības preču ražotājiem vienlaikus jākļūst arī par produktu pārstrādātājiem.

Tīrgus ekonomika liek nostiprināt arī personīkās jaunsaimniecības. Jāzeps savā aprūpē jau paņēmis piecus hektārus zemes, kur audzē miežus, kartupeļus, dārzeņus, cukurbieties un lopbarību. Ir nopirkta govs, sagādāta daja tehnikas. Jābūvē saimniecības ēkas — kūts, klēts, šķūnis.

... Tu veltīgi prašnā, kā viņš spējis padarīt tik daudz, kā varējis izaudzināt piecus dēlus un divas meitas.

Tu tikai skrēji, traucies, bet viņš — dzīvoja. Var būt, ka viņš pats nemaz nejuta, kā palēnām iemācījās mieru. Kā ābols, kas mierīgi kļūst zeltaini spožs, saldās spēksulas pilns.

Arī cilvēks dažkārt nevar vārdos izteikt, kur viņā rodas paļāvība sev, ticība dzīvei. Ne tikai ticība cilvēkiem, bet arī jaunajiem pavasariem, zāļaiem asniem, kas dīgs.

Pilsētnieku un lauku jaužu dzīvesveids un darba ritms ir tik joti atšķirīgi. Vieniem eleganti uzvalki, kaklasaites, diplomāti rokās, otriem — nokēpāts uzsvārcis un sabristi zābaki kājās. Vieni skaistumu saskata savā rudzu tīrumā, bērzu birzī vai upes līcī, otri vislabāk jūtas mūros un uz bruģa akmeniem. Laucinieks vēlas aprūnāties, uzzināt, kā klājas, bet pilsētnieks jau steidzas atvainoties: «Piedodiet, šoreiz man nav laika. Varbūt vēlāk. Čaul! Un prom ir.

Taču ārējās atšķirības, protams, maz ko izsaka. Galvenais ir dvēseles bagātība. Bet vai šī bagātība ir pilnīga bez saistības ar dabu, ar zemes dzīvo radību?

Un cik cilvēcisks spēj būt cilvēks, kas nesaprot zemes balsi, neizšķir dabas krāsas, nesadzīrd pavasara un rudens simfoniju?

E. ASŪNIETIS

Ar likumu vēl nav noteikts pilsoņa darba statuss: strādājošā pienākums un tiesības. Visas strādājošo kategorijas nav vienādi aizsargātas.

Joprojām nekas neregulē pilsoņa tiesības darījumos ar ieštādēm. Piemēram, sadzīves pakalpojumu sfērā attiecības regulē resora instrukcija. Jūsu kā klienta tiesības nekāda instrukcija neaizstāv. Pretenzijas nav kam izteikt.

Pie mums nedarbojas patēriņa interešu aizsardzība. Laikam jau domā tā: ko tur aizsargāt, ja veikalū lejes bez precēm.

Nekas labāks nav arī sabiedriskās kārtības sfērā. Te pilsoņa tiesības arī neviens neaizsargā. Un ne jau tāpēc, ka slikti strādā polīcija, prokuratūra un tiesa.

Pavērēsim kādā stāvoklī atrodas, piemēram, pilsonis, ko noziedznieki aplauptis. Kas vienām atlīdzina fiziskos, morālos un materiālos zaudējumus? Neviens. Šim onlūkam nav izveidots apdrošināšanas fonds. Protams, ja noziedznieku noķer, tieša tam liek atlīdzināt daju zaudējumu. Taču šāda kompensācijas sanemšana parasti ievēlas vāi dažādu iemeslu dēļ tiek pārtrauktā. Bet valstī taču būtu jārūpējas, lai cietušajiem pilsoniem nekavējoties palīdzētu.

Tiesiski neaizsargātis pilsonis nevar justies brīvs un neatkarīgs. Nevar būt tātī demokrātisks. Bet kā tad bez demokrātiskiem pilōniem iai izveido demokrātisku valstī?

V. LUTA

Likumu jūklī... bez likumiem

Nereti dzird gaužamies: mums frūkst likumu. Pirmajā brīdī, šķiet, ka šāds pārmetums ir nepamatots. Augstākā Padome dienos gados taču pienēmusi vairākus desmitus jaunu likumu. Saītdzinājumam piebildīsim, ka padomju laikā ik gadus caurmērā izstrādāja tikai pāris likumus. Tiesa, totalitārajā režīmā likumiem bija papīra vērtība, jo viņu noteica vadoņa iegribas.

Demokrātiska valsts nevar pastāvēt bez tiesiskuma — likumiem, kas pauž tautas intereses. Par visu jāvalda tieši likuma spēkam.

Likumu (lūdzu nejaukt tos ar lēmumiem un instrukcijām) izstrādāšana ir visai sarežģītās process. Ir vajadzīga zinātniska pieejama, citu valstu piederzes izmantošana. Vispirms būtu jārada likuma konцепcija un tikai tad pats likums. Taču praksē šo logiku ne vienmēr nem vērā. Dažkārt deputāti sanāk komisijās un sāk sacerēt likumus no zila gaisa. Tādos gadījumos bez kļūdām neizfikt. Likumu darbības sekas kļūst neprognozējamas. Un pāriem deputātiem vēlāk atliek tikai noplānoti rokas: mēs tak neparedzējam, ka tā iznāks...

Balsošanai nereti tiek sagatavoti tikai viens likuma variants. Lietišķu alternatīvu variantu trūkst, jo nav zinātniskas likuma koncepčijas. Koncepčijas vieta deputāti parasti izvirza tikai savas personīgās atziņas vai pretenzijas.

Likumu izstrādē kā eksperīti noteikti jāpiesaista republikas (arī ārvalstu) labākie juristi, zinātnieki. Viņi varētu noteikt likumu prognozes un konceptcjas, izstrādāt likumdošanas atīstības perspektīvo programmu, izceļot prioritārās problēmas. Bez šādas izstrādes likumu «taisnās» nav drīzāk atgādina ugunsgrēka dzēšanu.

Kurš likums apspriedīs tuvākās dienās deputāts zina, bet kurš pēc dažiem mēnešiem — to nezina. Sāks streikot, piemēram, arodbiedrība, acīmedzot parlamentu ierosinās Tsā laikā izdot attiecīgu likumu. Bet šāds darba stils likumdošanā, diemžēl, neder.

Likumdošanā jāvadās pēc prioritātēm. Taču vispirms ir jādzīvē sabiedriskā nepieciešamība pēc katra likuma. Varbūt šāds likums vispār nav vajadzīgs. Daudzas problēmas taču iespējams atrisināt arī bez likuma.

Augstākā Padome likumu pieņemšanā ne vienmēr ievēro seīciu. Darba kārtībā vispirms noņā tie likumi, kuros tieši ieinteresēti paši deputāti. Sabiedrībai prioritārās problēmas tiek risinātas bez seīciās un gausi. Šķiet, ka likumdevēji nodarbojas tikai ar caurumu lāpīšanu. Tači, piemēram, ar LSPR Civillikumu, kuru divus gadus remonta līdz tā vieta pārņēma Latvijas Republikas 1937. gada Cīvillikumu.

Pirms pieņemt likumu ir būtiski izstrādāt šī likuma konceptcju. (Te nav runa par dokumenta saturu un struktūru, bet objekta izvēli.) Ir jāzina, ko tātī grib regulēt ar dobu aktu. Jāparedz arī likuma darbības iespējamās sekas.

Likuma darbība ir jāanalizē. Parasti dažādi objektīvi faktori bremzē vai pat paralīzē kāda likuma darbību. It īpaši tas atīsties uz šobrīd pastāvējošām ekonomiskajām attiecībām. Likumu kvalitāti negašīvi ietekmē atlātuma trūkums. Sabiedrība parasti maz tiek informēta par attiecīgu dokumentu izstrādi, tādēļ nevar laikus izvirzīt savus ieteikumus, prasības. Tādēļ gādās pavisam nelāgi: kabineta kļusmā dzimst likums un tūlīt seko protesta vilnis... Un jaunais likums tūlīt pat jāsāk labot.

Parlaments pagaidām maz vērības veltījis tiesību jaufājumiem. Bet bez šīm tiesībām personība netiek pasargāta no administrācijas un valsts aparāta ierēdnū patvājas un diktāta.

Ir vajadzīgs likums, kas noteiktu pilsoņu tiesības iegūt jebkuru informāciju iestādēs un reisoros. Rietumvalstu progresu liešā mērā noteica tieši sabiedrības lielā informētība.

Pie mums joprojām nav politisko tiesību un brīvību realizācijas mehānisms. Ar deklarāciju vien te vēl nekas nav līdzīts.

LZS grupu koordinatorus lūdzam ierasties ZA augstceltnē (Rīgā, Turgeņeva ielā 19, 319. telpā, tālr. 212706) un precīzēt biedrību skaitu, kā arī samaksāt biedru nauju.

LZS Informācijas un koordinācijas centrs

«Zinātnes Vēstnesā» jūlijā numurā ievietotā «Atklātā vēstule» (virsraksts nav mūsu izdomāts) ar teksta sagrozījumiem ir neprecīza. Redakcijai iesniegtās informācijas mērķis bija Akadēmijas sabiedrībai darīt zināmu, ka 3. jūnijā Literatūras, folkloras un

mākslas institūta Zinātniskās padomes sēdē lietiskā un labvēlīgā gaisotnē ar vienbalsīgu lēmumu folkloristu kolektīvam tika atjaunots Latviešu folkloras krātuves nosaukums.

Latviešu folkloras krātuve

Indeks 77165.
Iespēsts a/s «Preses nams» tipogrāfijā, Rīgā, Balasta dambī 3.
Augspsiedē. 1 uzsk. Iespēlioksne.
Tirāža 1500 eks.
Pasūtījums nr. 1317.